

Kvinnoperspektiv

Här följer två artiklar där manliga forskares arbeten granskas och kritiseras.

Louise Waldén läser Lewis Mumfords bok *Technics and Civilization* med hjälp av psykologen Carol Gilligans bok *In a Different Voice*. En av ambitionerna med artikeln är att undersöka vilka aspekter som försvinner i den manliga teknikhistorien; en annan är att se vad teknikhistorien ändå kan ha att lära kvinnoforskare.

Gunilla Övergaard menar att David Gaunt i boken *Familjeliv i Norden bla vill spräcka "myten" om patriarkatet*. Men det källmaterial som presenteras i boken kan – författarens intentioner till trots – i stället användas för att illustrera patriarkatets betydelse. Övergaards artikel skrevs ursprungligen 1983, när Gaunts bok utkom.

Mumford versus Gilligan

På spaning efter kvinnorna i teknikhistorien.

I kvinnoforskningens osynlighetsundersökande finns två stråk; att göra kvinnorna synliga i historien och nuet och att visa deras osynlighet och frånvaro i den etablerade historien och det erkända nuet. I teknikhistoria och teknikteorier är det senare problemet högst närvarande. Kvinnorna är inte bortglömda eller osynliggjorda, de är faktiskt frånvarande i denna extremt manliga sfär. Naturligtvis inte som offer, användare eller profitörer. Men som aktörer, skapare och deltagare. Ändå – i kraft av sin frånvaro – tycks de ha bidragit till att vi har den teknikhistoria och den teknikutveckling vi har. Hur gör man dessa frånvarons konsekvenser tydliga?

Den frågan har förföljt mig under de fem år jag arbetat med projektet "Kvinnokultur – manskultur – teknikkultur". Den finns inbäddad i själva påståendet att det finns en "kvinnokultur" och en "manskultur" och att "teknikkulturen" i så fall bör ha

präglats av "manskulturen".

Ett sätt är att komplettera kunskapen: att se vad kvinnorna gjorde medan männen skrev teknikhistoria. Ett annat är att försöka lyfta fram vilka värderingar och aspekter som kommer bort i ett (förmodat) mansperspektiv genom att se på manlig historieskrivning genom kvinnoforskningens glasögon. För att pröva dessa två metoder valde jag ut ett etablerat teknikhistoriskt verk, Lewis Mumfords *Technics and Civilization* (1934) och ett teoretiskt verk inom kvinnoforskningen, psykologen Carol Gilligans *In a Different Voice* (1982). Min avsikt har inte varit att kritisera teserna eller teorierna i någondera av böckerna. Jag har helt enkelt använt dem som utgångspunkt för att pröva arbetssättet. I bägge fallen har jag utgått från den engelska originaltexten – Mumfords klassiker har annars nyligen utkommit i nyutgåva på svenska (*Teknik och civilisation*, Vinga Press 1985) och Gilligans kommer i höst (*Med kvinnors röst*, Prisma).

Mumfords *Technics and Civilization* är inte bara en bok om teknikhistoria – framför allt handlar den om de värderingar och strukturer som driver teknikutvecklingen i en viss riktning. Det är en bok som givit mig mycket och som jag starkt sympatiserar med. Det var ett viktigt skäl till att jag valde just den: jag ville inte göra "en orättvis betraktelse" på grund av dolda eller omedvetna antipatier.

Gilligans *In a Different Voice* är också en bok som jag haft stort utbyte av och som hjälpt mig att klarare se hur värderingar snedvrids när det manliga (osynligt) görs till den norm med vilken mänsklighet mäts.

Det faktum att bägge – om än på skilda områden och på mycket olika sätt – handlar om icke-medvetandegjorda värderingar tycktes mig som en beröringspunkt där de två kunde mötas.

Technics and Civilization

I *Technics and Civilization* sätter Mumford in teknikutvecklingen i ett historiskt och kulturellt perspektiv. Tanken att den industriella revolutionen huvudsakligen åstadkoms av en handfull engelska uppfinnare

på 1700-talet avfärdar han som en barnsaga. Vår moderna teknikkultur börjar redan på medeltiden med vad han kallar ”kulturella förberedelser”, ett centralt begrepp i hans analys. Genom dessa började människor mentalt förberedas för att acceptera en teknisk-industriell kultur.

Viktigast av de kulturella förberedelserna är införandet av mekanisk tid i stället för organisk, dvs av klockan. Dess ursprung förlägger Mumford till klostrens införande av tidsböner på 1200-talet. Dygnet delades upp i regelbundna intervaller, oberoende av årstider, av dag och natt. Från mitten av 1300-talet är uppdelningen av timmar i minuter och sekunder vanlig. Ungefär samtidigt kommer perspektivet in i bildkonsten – erövringen av tid och rum har börjat.

En annan kulturell förberedelse är införandet av penningekonomin och utvecklandet av ett internationellt kreditväsen i de italienska handelsstäderna, vilket vände människorna vid abstraktion och beräkning. Värde blev ett kvantitativt och abstrakt begrepp.

Teknikkulturens maskindyrkan spårar Mumford tillbaka till kyrkans förakt för kroppen och det kroppsliga. Drömmen om en ”ren”, okroppslig, ordnad andlig värld banar väg för en teknisk-naturvetenskaplig livssyn; nästa steg är att överföra Ordningen från Gud till Maskinen.

Också i sagorna och myterna anar Mumford en kulturell förberedelse. De bär vittnesbörd om människans strävan efter allmakt. Medeltidens alkemister och magiker försökte erövra den allmakten – de var vetenskapsmännens föregångare, förbindelänsken mellan sagornas fantasier och teknologins förverkligande.

Organiserandet av människor är en viktig del i den industriella teknikkulturen. Också här söker Mumford ursprunget i klostren och deras stränga arméliknande organisation, som fick efterföljare i militärväsende och byråkrati.

Mekanisk tid genom klockan, abstrakt tänkande genom kredit- och penningväsende, ordningsdyrkan och kroppsförakt, människor som maskindelar i organisationssystemet – allt detta bildar enligt Mumford

grunden i uppfattningen om ett mekaniskt universum, där iakttagelsernas yttre värld växer i betydelse, medan känslornas inre värld blir allt betydelselösare. Det gäller inte längre att erövra naturen utan att med vetenskapens hjälp *återskapa och omforma* henne: ett uppfinningarnas imperativ.

Lika viktiga som de kulturella förberedelserna är ”mekaniseringens aktörer”. Ur mänsklighetens historia väljer Mumford ut sex arketyper: Bonden och Herden, Jägaren och Fiskaren, Skogshuggaren och Gruvarbetaren. Bonden och Herden bär upp en pastoral åkerbrukskultur av harmoni, ordning och trygghet. Men de som kommit att dominera vår kultur är Jägaren och Fiskaren – dvs krigarna. Skogshuggaren och Gruvarbetaren är ingenjörernas föregångsmän – de tar från naturen utan att ge något tillbaka.

Fabriken, gruvan och militären (mill, mine, military) är de viktigaste ”skolorna” i skapandet av den moderna teknikkulturen. Gruvan låter Mumford symbolisera hela den industriella civilisationen: en fullständigt oorganisk miljö, utan färger, dofter, former. Till skillnad från jordbrukets och boskapsskötselns sparsamma avkastning, byggd på vårdande och omhändertagande, ger gruvbrytningen i sin hänsynslösa exploatering hopp om plötslig belöning. Möjligheten till ögonblicklig rikedom lockar till investeringar vilket leder till kompanjonskap på penningens, inte arbetets grund.

Om gruvarbetarens mål är det icke-organiska är jägarens det icke-levande. Kompanjonskapet mellan soldaten, gruvarbetaren, teknikern och vetenskapsmannen har en lång historia, menar Mumford. Militära tänkesätt har präglat teknikkulturen. Armén är en förebild för industrins organisationsform – modern industrialism kan beskrivas som en storskalig militär operation. Men armén har också en viktig roll som förbrukare: kvantitativ produktion förutsätter kvantitativ konsumtion och inget garanterar såsom organiserad förstörelse behovet av ersättning. Mekanisering och standardisering, med massproduktion som följd, utvecklas för arméns behov.

Lea Grundig, "Socialismen segrar", etsning 1970.

Efter att ha analyserat de kulturella förberedelserna och mekaniseringens aktörer delar Mumford upp teknikkulturens utveckling i tre faser: den eotekniska (från medeltiden fram till 1700-talet), den paleotekniska (från 1700-talet till början av 1900-talet, dvs det vi i dagligt tal kallar industrialiseringens epok) och den neotekniska som nu pågår (obs att hans bok utkom 1934).

Den eotekniska fasen kännetecknas av vatten och trä. Genom väderkvarnar och vattenhjul ökas energitillgången – men energikällorna, vinden och vattnet, är fria och oförstörbara. Till epokens uppfinningar hör svarven och vävstolen, flygande skytteln och tryckpressen. Under denna period påbörjas också uppbyggandet av en social organisation för att bära upp teknikkulturen: universitet, vetenskapsakademier, laboratorier, fabriker.

Den paleotekniska perioden styrs av gruvans produkter: kol och järn. Nu börjar miljöförstöringen i stor skala, vatten och luft förorenas. Men också människans villkor förstörs. Livet utarmas, svälten sätts i system som lönedepressande medel, hantverkskunnandet och därmed arbetsglädjen urholkas. Nya uppfinningar kommer i en aldrig sinande ström. Verkstadsindustrin växer, grunden läggs för massproduktion. Industrin blir den bas på vilken samhället vilar. "The economic man" blir ett ideal som Mumford kallar för "ett neurotiskt missfoster". "Framgångens doktrin" blir arbetets ledstjärna. Tillvaron präglas av kamp: den vertikala kampen mellan klasserna, den horisontella mellan medlemmar av samma klass.

Den neotekniska fasen är kunskaps- och vetenskapsbaserad, nyckelorden är elektricitet och legering. Omkring 1850 har de fundamentala vetenskapliga upptäckterna om elektricitet gjorts. Mellan 1875 och 1900 utvecklas många tillämpningar. Maskiner ersätter alltmer människor i tunga och farliga jobb. Den elektriska motorn möjliggör decentralisering och småskalighet: större är inte längre liktydigt med bättre. Kommunikationsmönstren förändras: på det fysiska planet genom bilen och flygmaskinen, på det psykiska genom telefon, telegraf och radio. Fotografi, film och fonograf innebär en expansion av det kollektiva medvetandet. Fruktsamhetsteknologin gör det möjligt att kontrollera befolkningstillväxten så resurserna räcker till alla. De "nya" vetenskaperna psykologi och sociologi samt nya rön inom biologin ökar kunskapen om människan som individ och samhällsvarelse.

Den neotekniska eran bär inom sig möjligheten till ett högre stående samhälle, utan slaveri, med mänsklig värdighet, menar Mumford. Men problemet är att de neotekniska medlen sätts i tjänst hos paleotekniska mål. I samma stund människan proklamerar sin allmakt, öppnas också möjligheten till självförintelse. För att vända bort från katastrofkursen krävs inte tekniska lösningar utan en förändring av människans världsbild och mentalitet. I stället för att människan underordnas maskinen måste

maskinen underordnas mänskliga behov.

Den sista dryga fjärdedelen av boken ägnar Mumford åt att granska teknikens "dubbla väsen" och åt att skissera en framtidsvision, där tekniken är människans tjäna-re, inte tvärtom.

Den *direkta* reaktionen på maskinen var att den gjorde människor materialistiska och rationella, skriver Mumford. Livet reducerades till en mekanisk rutin av att hålla tiden och att spara tid, till splittring, passivitet och apati. Den *indirekta* reaktionen var att människor blev hyperemotionella och irrationella. Mot maskinen protesterade romantiker och nostalgiker, naturdykare och primitivister. Eller så försökte man göra sitt hem till en madrasserad cell dit man kunde fly undan teknikens kalla värld.

Det var alltså grupper utanför den tekniska miljön som stod för den sociala utvärderingen – och av deras kritik tog teknikerna knappast intryck. Också Mumford är skeptisk: fruktbarare än en sådan outsiderkritik är att *förstå* tekniken och *assimilera* den, menar han. Maskinen möjliggör ett nytt sätt att leva. Den inför nya "estetiska termer": precision, beräkning, enkelhet, lågt pris. Den är neutral och opersonlig, dess yttersta mål är att frigöra tid. Maskinens läxa är att lära oss att förena det ekonomiska, det objektiva, det kollektiva, för att sedan gå vidare mot ett liv och ett samhälle som är djupare mänskligt. För det krävs en förändring av vår världsbild men också av vår mentalitet, våra vanor, våra sociala institutioner. Högre livskvalitet kan inte uttryckas i pengar utan i termer av hälsa, fritid, biologisk aktivitet och estetisk njutning.

I Mumfords slutliga framtidsvision råder en "dynamisk jämvikt" mellan land och stad, mellan industri och jordbruk, i befolkningstillväxten. Tekniken används för att samarbeta med naturen, inte för att suga ut henne. Produktion och konsumtion är anpassade efter grundläggande mänskliga behov. Varje medborgare garanteras en basinkomst men åtar sig också en arbetsinsats för det gemensamma bästa. Fysiskt och psykiskt tillfredsställande miljö, tid till eget förfogande, skapande arbete är varje män-

niskas rättighet. Automatiserad produktion avlastar människan trälgrötat – men detta balanseras av att hantverket bibehålls: bara där, i det mänskliga skapandet, kan förbättringar och förändringar födas. Allt detta förutsätter kollektiv disciplin, kollektiv effektivitet och framför allt kollektivt ansvarstagande som grund för politisk kontroll.

På spaning efter kvinnorna

Mumfords historia är männens historia. Kampen om makten över civilisationen står mellan manliga arketyper: mellan Bonden och Herden, Jägaren och Fiskaren, Skoghuggaren och Gruvarbetaren. De myter som via alkemister och magiker förs vidare till tekniker och vetenskapsmän är alla manliga myter om Uppror och Äventyr, om Utmaningar och Allmakt, om Erövringar och Gränsöverskridande.

Mumfords kulturella förberedelser gäller främst män. Det är de som först inordnas i arméliknande organisationer och tvingas underkasta sig den mekaniska tiden. Det är män som har hand om pengarna och lär sig omvandla konkreta ting till abstrakta symboler. Det är män som går i teknikskolans "skolor". Det är män som har tillträde till de sociala institutioner som bär upp teknik-kulturen: universitet, vetenskapsakademier, laboratorier. Det är män som studerar och utvecklar naturvetenskap och teknik, som omskolas från en organisk världsbild till en mekanisk.

Det kroppsförakt som Mumford kopplar samman med maskindyrkan är hos kyrkan nära sammanvävt med kvinnoförakt. Längtan efter ordning, regelbundenhet och andlighet motsvaras av skräck för kaos, okontrollerbarhet och kroppslighet som förknippades med kvinnan. Den militära värld där Mumford finner ursprunget både till behovet av industrins massproduktion och till dess arbetsformer är vårt mest slutna manssamfund. Alliansen mellan soldaten, gruvarbetaren, teknikern och vetenskapsmannen är en allians mellan män.

Det är naturligtvis inte en historia som handlar om *alla* män, men den handlar defi-

nitivt om *inga* kvinnor, även om resten av männen och alla kvinnor också kommer att leva i den tekniska civilisation som växer fram. Kvinnorna saknas i Mumfords bok, utom när han beklagar sexualitetens barbarisering under den tidiga industrialismen (Mumford s 179–180), eller när han konstaterar att renässansen inte behövde den industriella borgerlighetens stoppade möbler eftersom man hade tillgång till välstoppade kvinnor (s 396). Eller, indirekt, när han talar om föräldraskap, familj och planerat barnafödande i den nya civilisation han önskar ska växa fram. Inte så att Mumford osynliggör kvinnorna. Den historia han valt att skildra är männens historia.

Däremot spelar kvinnorna huvudrollen i en annan historia, som handlar om sexualitet, hushåll, matlagning och barnafödande. Och den historien pågår parallellt med den Mumford valt att skildra.

När kvinnorna utestängs från yrken, utbildningar och samhällsmedborgarskap blir hemmet, hushållet och barnen deras värld. Det är en småskalig värld, där den organiska tiden och det behovsstyrda arbetet fortsätter att härska. Arbetet handlar om att tillfredsställa elementära fysiska och psykiska behov, att få relationer att fungera, att hushålla med energi och medel. Mannens makt är både en realitet och en abstraktion: han har den lagliga och samhälleliga makten men i hans frånvaro från hemmet härskar kvinnorna. Och denna frånvaro blir allt längre och vanligare när industrisamhället växer fram. Det reproduktiva området kring hem, barn, familj, människovård blir kvinnornas revir. I den världen och för det arbetet krävs helt andra "kulturella förberedelser" och förhållningssätt än dem Mumford beskriver.

Om man för in kvinnorna i Mumfords historieskrivning – eller förlänger hans tankegångar till att gälla även kvinnorna – blir det ändå tydligt att det han skriver har sin giltighet även där. Historien är densamma men effekterna blir annorlunda, delvis motsatta.

Så sammanfaller tex den paleotekniska eran – den i Mumfords beskrivning mest destruktiva perioden – med den tid då

kvinnorna börjar organisera sig i kamp. Det är en horisontell och vertikal kamp – med Mumfords ord – som blossar upp och fallnar men som ständigt återkommer. Men denna könskamp i ett samhälle i konstant krigstillstånd faller utanför hans historia.

Det är den period när ideologin om de "separata sfärerna" läggs fast, när den borgerliga kvinnorollen befästs: hemmets ängel ska vara passiv, väntande, självupppoffrande och uppgå i moderskapet. Det Mumford beskriver är den manliga sfären. "The economic man" är en man, inte en människa. Engelskans dubbelbetydelse av "man" gör det omedvetna mansperspektivet på en gång ännu osynligare och ännu tydligare. Det är en "han" som ska följa "framgångens doktrin" i en evig kamp med andra män, medan kvinnorna härskar över hemmens "madrasserade celler", dit det "neurotiska missfostret" kan fly undan teknikens kalla värld.

Om männen förväntas vara materialistiska och rationella förväntas kvinnorna vara emotionella och irrationella. Mentalt sammanfaller de med de "utanförstående" teknikkritikerna – romantiker och nostalgiker, naturdyrkare och primitivister – och deras kritik tycks lika fruktlös.

Ändå är det där de frön gror som Mumford vill skörda frukterna av i sin framtidsvision. För att se dem har man hjälp av Gilligans glasögon.

Carol Gilligan: In a Different Voice

"Jag började höra en skillnad /.../ två sätt att tala om moraliska problem, två modeller för att beskriva förhållandet mellan andra och det egna jaget", skriver Gilligan i sin inledning. Dessa tankar väcktes hos henne sedan hon deltagit i psykologen Kohlbergs undersökningar av moraluppfattningar och funderat över det faktum att kvinnorna i hans sexskaliga modell sällan nådde längre än till stadium tre – de framstod alltså som mindre moraliskt utvecklade. En högre moralisk uppfattning, där relationer underordnas regler (stadium fyra) och regler underordnas universella rättvisepprinciper (stadium fem och sex) kunde kvinnor tän-

kas nå först om de gick in på traditionellt manliga områden. Här fann Gilligan en paradox: just det som definierar kvinnors "godhet" – deras omsorg och lyhördhet för andra – är det som gör dem "moraliskt undermåliga". Men om man inte *mäter* utan *lyssnar* kan man höra "en annan röst". Kvinnors moral är inte *lägre*, den är *annorlunda*, skriver Gilligan.

Kvinnor väver nät av relationer kring sig själva och sina närmaste. Vårdnadsansvar och lyhördhet för andras behov gör att kvinnor lyssnar till andras röster och i sina bedömningar tar de med andras ståndpunkter. De tycks ha svårare än män att döma och bedöma. Men när män utformar sina psykologiska teorier bortser de från denna väv av vård och omsorg. Den framstår snarare som en kvinnlig svaghet än som en mänsklig styrka.

I den psykodynamiska utvecklingsteorin är mognad lika med att kunna förena separation och närhet, individualitet och intimitet, arbete och kärlek, produktivitet och föräldraskap, självförverkligande och självupppoffring. I praktiken är separationen, individualiteten, arbetet, produktiviteten och självförverkligandet det samhället belönar. Det är i sin tur liktydigt med en manlig utvecklingsstege medan det kvinnliga utvecklingsnätet styrs av närhet, intimitet, kärlek, föräldraskap, självupppoffring. Den goda kvinnan är en självupppoffrande kvinna, den självhävdande kvinnan är om inte ond så åtminstone okvinnlig. Därför blir individualitet och självhävdande svåra dilemma för kvinnor. De vill hellre behaga än välja. I gengäld för upppoffring vill de ha kärlek. De söker lösningar på konflikter som innebär att ingen skadas. De vill uppfatta sig själva som hade de inget val – för att slippa ta ansvar för valet. Men essensen av ett moraliskt beslut är att välja och ta ansvar för sitt val.

Abortsituationen gör detta dilemma tydligt. Den fria aborten tvingar kvinnor att välja och ta ansvar för sina liv just på den arena som varit centrum för dem: moderskapet. Här ställs konflikten mellan det egna jaget och andra på sin spets. I det första beslutet om abort finns en önskan om att

Lea Grundig, "Madonna med skyddsmantel", etsning 1970.

själv "överleva". Detta beslut ses senare av kvinnan som själviskt medan beslutet att föda barnet är självupppoffrande, dvs gott. Ur denna konflikt kan kvinnan komma först om hon finner en försoning mellan "kvinnlighetens konvention" av godhet, upppoffring, självutplåning å ena sidan och en vuxenhet som bygger på autonomi, val och beslut å den andra. Om hon lyckas lösa den konflikten har hon funnit en ny moralisk ordning, där omsorgen och ansvaret gäller såväl det egna jaget som de andra, i ett ömsesidigt beroende.

Exemplet ovan är hämtat från en av de tre undersökningar Gilligan redovisar i sin bok, där abortsökande kvinnor intervjuades inför aborten och ett år efteråt. I en annan intervjuades collegestudenter av bägge könen med fem års mellanrum om moraliska och politiska uppfattningar. I den tredje intervjuades pojkar och flickor,

män och kvinnor mellan 6 och 60 år om uppfattningar om rättigheter och ansvar (rights and responsibilities). Gilligan fann en skillnad mellan män och kvinnor som tog sig uttryck i olika moraliska system. De två "röster" hon tycker sig uppfatta har jag försökt sammanfatta i följande uppställning:

<i>rättighetsetik</i>	<i>omsorgsetik</i>
hierarkisk ordning,	nätverk
stolthet	omsorg
önskan att vara ensam på toppen	önskan att vara i mitten av ett samband
rädsla att komma andra för nära	rädsla att komma långt från andra
rädsla att fångas	rädsla att lämnas
icke-inblandning	ömsesidigt beroende
regler mellan varandra	ansvarstagande för andra
abstrakt rättvisa	konkret rättvisa
generella regler	individuella undantag

Rättighetsetiken var typisk för män, omsorgsetiken för kvinnor. För männen stod individens självförverkligande och regeln om icke-inblandning i centrum, för kvinnor relationer och ansvarstagande för andra. En moral som bygger på rättigheter och icke-inblandning var hotande för kvinnor, en moral som utgår från ansvar för andra diffus och relativ för män.

För kvinnor innebär medvetandet om ett jag och ett val ökad vuxenhet och mognad. För män är motsvarande förändring att närma sig intimitet och närhet, att våga vara beroende, och se relationer som lika viktiga som självhävdande. Män upplever en ständigt närvarande aggressivitet, som de måste skydda sig mot genom klara regler och gränser. Kvinnor däremot ser aggressivitet som något som föds ur brustna relationer. (C Gilligan, s 43–44). Män måste lära sig att jämlikhet gör närhet säker, medan kvinnor måste förstå att separation kan vara ett skydd.

Gilligan vill inte att hennes teser ska tolkas som påståenden om endera könet utan som ett försök att blottlägga två tankesystem och förhållningssätt (s 2). I rättsetiken står individen i centrum, i omsorgsetiken relationer (s 174). Bägge är på sitt sätt ofullkomliga. Med rättighetsetiken kan man

uppnå jämlikhet (equality), men den är ingen garanti för rimlighet (equity), eftersom den inte har utrymme för olikheter och undantag ("rättvisan är blind"). Det har omsorgsetiken ("åt var och en efter behov") – men den kan i sin förlängning leda till orättvisa och befestande av ojämlikhet.

Rättighetsetikens formel – jämlikhet, icke-inblandning, självhävdelse – måste kompletteras med omsorgsetikens respekt för olikheter, relationstänkande, förståelse. Och vice versa.

Mumford versus Gilligan

Gilligan skriver om mäns och kvinnors olika språk, men hävdar samtidigt att hennes bok inte handlar om skillnader mellan könen. Det låter som en paradox, men den är skenbar. Det hon beskriver är två koder, som vuxit ur olika erfarenhetssfärer, den ena byggd på vårdande och omhändertagande (omsorgsetiken), den andra på självhävdelse och kamp (rättighetsetiken). Båda erfarenhetsområdena behövs för människans mognadsprocess, men i ideologin om de skilda sfärerna förknippas den förra med kvinnor, den senare med män. Därav paradoxen.

En annan paradox är att den självhävdande sfären ger upphov till en etik som bygger på jämlikhet och generella regler, medan den vårdande sfären, som mest månar om den enskilda människan, bär upp en etik där hävdandet av det egna jaget är svårt. Men också den paradoxen är skenbar. I omsorgsetikens sfär finns den enskilda människan i en liten grupp. Hon behöver inte hävda sig – hon kan bli sedd genom förståelse och empati. En "rimlig" rättvisa tar hänsyn till hennes särdrag och olikhet utan att det behövs några generella regler. I rättighetsetikens kollektiva sfär, däremot, måste individen hävda sig för att alls synas. Eftersom han/hon inte kan räkna med att bli "förstådd" måste han/hon skapa regler för att garanteras rättvisa, grundad på (jäm)likhet. I rättighetsetiken finns det som Mumford kallar "maskinens läxa": det objektiva, det operonliga, det neutrala, det kollektiva.

Läser man Mumford med Gilligans glasögon på är den kultur, vars framväxt han skildrar, också en kultur som kräver en rättighetsetik: den är storskalig, kvantitativ, hierarkisk och kampinriktad. Den kräver regler och gränser om den alls ska fungera. Det är män som längst och mest formats av den kulturen. Den har burit upp en kollektiv kamp för förändring, revolutioner för jämlikhet och rättvisa. Men också individernas hänsynslösa kamp, ett ständigt jagande efter profit och seger.

När Mumford söker ett alternativ vill han bevara det goda – det kollektiva ansvaret, individen som skapande varelse – men byta ut det negativa mot något helt annat: småskalighet, icke-hierarki, kvalitet, samarbete. Istället för kamp måste vi sätta ömsesidigt samarbete (Mumford s 370). En mekanisk verklighetsuppfattning måste ersättas av en organisk, som ger utrymme för delarnas olikhet (s 372). Det är dags att stanna upp och vårda det som finns, inte ständigt jaga vidare (s 430).

Granskar man Mumfords vision närmare urskiljer man två människoideal, som jag här kallar Kooperatören och Skaparen. Kooperatören hör väl samman med omsorgsetiken och en samhällsorganisation byggd på relationer, ömsesidigt beroende och ansvarstagande för andra. Medan Skaparen nog trivs bäst med rättighetsetiken, med dess självhävdande och icke-inblandning, byggd på maktkontroll och funktio-

nella regler (s 420). I Mumfords vision förenas de två idealen i en människa. Det liknar den psykodynamiska teorins ”mogna människa”, som förenar individualitet och intimitet, produktivitet och föräldraskap, självhävdelse och självuppostring.

Enligt Mumfords huvudtes är ”kulturella förberedelser”, dvs en mental förändring, nödvändig för att en ny kultur ska växa fram och accepteras – och det är en långvarig process. Var hittar han då i sin egen historieskrivning förutsättningarna för den genomgripande mentala förändring han anser nödvändig? Förutsättningen för Skaparen kan han finna i det individualistiska samhälle, baserat på maktkollektiv, vars framväxt han beskrivit.

Men sedan Bonden och Herden förlorat maktkampen om civilisationen – var finns då de kulturella förberedelserna för Kooperatörens förhållningssätt? Där Människan och Växandet står i centrum, inte Maskinen och Framgången? Där samhällsorganisationen bygger på ömsesidig hjälp, inte på väl utformade spelregler?

För att finna dem måste man gå till den andra historien, befolkad av Mödrar, Vårdarinnor och Hushållerskor. Den som kommer till etiskt uttryck i Gilligans omsorgsetik, uppbyggd av relationer, ansvarsrationalet, underordnande under andras behov, styrd av en önskan att lösa konflikter fredligt, inte av en kamp för rättigheter. Men som vi sett pekar Gilligan också på de inneboende svagheter i de förhållningssätten: oviljan att välja och ta konsekvenserna av sitt val, brist på ansvar för sig själv och sitt handlande, dålig förmåga att skydda sin integritet och hävda sitt jag – allt nödvändiga egenskaper för Skaparen.

En dynamisk jämvikt?

Mumfords bok har fortfarande mycket att säga oss i den ödesfråga som teknikens utveckling och styrning utgör, idag ännu mer än för 50 år sedan. Genom att utsätta hans och andras teknikhistoriska verk för granskning kanske vi kan komma närmare en fruktbar teknikkritik. Genom att tydliggöra den manliga dominansen kan vi göra

Lea Grundig, "Kär hand", etsning 1936.

kvinnors frånvaro synlig. Med hjälp av kvinnoforskningen kan vi se vilka värderingar och attityder som därmed också varit frånvarande.

Men vi kan också självkritiskt undersöka vad i dessa kvinnliga förhållningssätt som indirekt medverkat till att tekniken satts i tjänst hos mål de flesta kvinnor tar avstånd från. Genom bristande ansvar för det egna jaget och därmed för det kollektiva har kvinnor låtit tekniken förbli männens sfär. Kvinnors teknikkritik har ofta drag av den "ofruktbarhet" som Mumford finner hos romantiker och nostalgiker, primitivister och naturdyrkare. Genom att på en gång ta avstånd från tekniken och underkasta oss den kommer vi ingen vart, säger Mumford. Istället måste vi lära oss "maskinens läxa" och sedan gå vidare mot ett djupare mänskligt samhälle, byggt på relationer, små grupper, den enskildes behov.

För Mumford är den "kvinnliga" etiken alltså ett högre stadium, något vi kan uppnå först *efter* det vi lärt oss vikten av det generella, det objektiva, det opersonliga. Det går stick i stäv med Kohlbergs sexskaliga modell. Men kanske också detta är en skenbar paradox. Inom kvinnoforskningen finns teorier om att de kvinnliga förhållningssätten representerar *på en gång* ett lägre och ett högre stadium i samhällsutvecklingen (Prokop 1981). I såfall skulle Kohlbergs skala vara oavslutad. Om den moraliska utvecklingen börjar med omsorgsetiken och fortsätter med rättighetsetiken

skulle det därefter komma ett stadium där de bägge integrerats.

För att nå dit måste kvinnor assimilera rättighetsetiken (lära sig maskinens läxa), medan det för män gäller att lära sig omsorgsetiken *överhuvudtaget*. Med en sådan läsning ligger Mumfords dröm om den "dynamiska jämvikten" och om föreningen mellan Skaparen och Kooperatören – eller för den delen mellan den manliga dynamiska principen och den kvinnliga bevarande – inte så långt från den vision Gilligan uttrycker på följande vis:

"The concept of identity expands to include the experience of interconnection. The moral domain is similarly enlarged by the inclusion of responsibility and care in relationship. And the underlying epistemology correspondingly shifts from the Greek ideal of knowledge as a correspondence between mind and form to the Biblical conception of knowing as a process of human relationship" (s 173).

LITTERATUR

- Gilligan, C: *In a Different Voice*. Harvard University Press 1982
 Mumford, L: *Technics and Civilization*. Harcourt Brace Jovanovich, New York/London 1963 (1934)
 Prokop, U: *Kvinnors livssammanhang*. Rabén & Sjögren, Stockholm 1981

Louise Waldén